

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.68>

ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ У РОЗРОБЦІ ТА ВИКОРИСТААННІ ІНФОРМАЦІЙНИХ МЕТОДИК ВИВЧЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Федоров О.В.,

аспірант кафедри кримінально-правової політики

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7352-1478>

Федоров О.В. Застосування системного підходу у розробці та використанні інформаційних методик вивчення злочинності.

Протидія злочинності має ґрунтуватись на за-садах кримінологічної науки. Відтак формування теорії кримінології залишається нагальною потребою, а розробка інформаційних методик вивчення злочинності – одним з першочергових завдань фахівців.

Завдання статті – обґрунтувати доцільність за-стосування системного підходу щодо дослідження інформаційних методик вивчення злочинності у кримінологічній науці. Мета статті - формування засад кримінологічної теорії заходів запобігання злочинності.

Предметом кримінологічної науки стверджу-ються такі елементи: 1) інструментарій криміно-логічних досліджень; 2) злочинність; 3) детермі-націю злочинності; 4) особу злочинця; 5) меха-нізм індивідуальної злочинної поведінки; 6) запобігання злочинності.

Методологічною основою дослідження є розу-міння Всесвіту як глобальної мегасистеми, де в об'єктивізації матеріальних та енергетичних про-цесів завжди проявляється інформаційний аспект. Тут всі процеси ґрунтуються на інформаційній ос-нові, а організація, функціональність і взаємодія об'єктів-систем визначається інформацією.

Системний підхід – це напрямок дослідження, вивчення світу, в основі якого лежить розгляд об'єктів як системи, орієнтація на розкриття ці-лісності об'єкта, виявлення різноманіття зв'язків у ньому і приведення їх до єдиної теоретичної кар-тини. Саме системний підхід є адекватним пізна-вальним знаряддям системності Всесвіту.

Наука взагалі, і кримінологічна наука – зокре-ма, являє собою єднання наукової діяльності та її інформаційного результату. Щодо інформацій-ного результату кримінологічної науки – йдеться про кримінологічну інформацію.

Вбачається обґрунтованим визначити крими-нологію науковою діяльністю з опрацювання крими-нологічної інформації задля отримання нових знань. Ця діяльність є частиною системного Світу, тож має системний характер і до неї може бути застосовано інструментарій системного підходу.

Передусім - щодо дослідження інформаційних ме-тодик вивчення злочинності.

Стверджується можливість використання ін-формаційних методик у кримінології. Перспек-тивними напрямками такої роботи будуть:

1) виявлення тенденцій злочинності та заходів її запобігання;

2) моделювання криміногенних процесів та правоохоронних заходів;

3) кримінологічний прогноз.

Вдосконалення цифрових кримінологічних ме-тодів у подальшому здійснюватиметься передусім через використання технологій «штучного інте-лекту».

Ключові слова: кримінологія; злочинність; механізм злочинної поведінки; особа злочинця; методи дослідження; системний підхід; інформа-ційні методики; кримінологічна інформація; запобігання злочинності.

Fedorov O. Application of a systematic approach in the development and use of information methods for the study of crime.

Combating crime should be based on the principles of criminological science. Therefore, the formation of the theory of criminology remains an urgent need. And the development of information methods for the study of crime is one of the primary tasks of specialists.

The task of the article is to substantiate the expediency of applying a systematic approach to the study of information methods for the study of crime in criminological science. The purpose of the article is to form the basis of the criminological theory of crime prevention measures.

The following elements are asserted as the subject of criminological science: 1) toolkit of criminological research; 2) crime; 3) determination of criminality; 4) the identity of the criminal; 5) mechanism of individual criminal behavior; 6) crime prevention.

The methodological basis of the research is the understanding of the global mega system, where the informational aspect is always manifested in the objectification of material and energy processes. Here, all processes are based on information, and

the organization, functionality and interaction of system objects are determined by information.

The system approach is a direction of research, and study of the world, which is based on considering objects as a system, focusing on revealing the integrity of the object, identifying the variety of connections in it, and bringing them to a single theoretical picture. It is the systematic approach that is an adequate cognitive tool for the systemic nature of the universe.

Science in general, and criminological science in particular, represents a union of scientific activity and its informational result. Regarding the informational result of criminological science, we are talking about criminological information.

It is considered reasonable to define criminology as a scientific activity of processing criminological information to obtain new knowledge. This activity is part of the systemic World, so it has a systemic nature and the tools of the systemic approach can be applied to it. First of all, about the research of information methods for the study of crime.

It is considered a reasonable possibility of using information methods in criminology. Prospective areas of such work will be:

- 1) detection of crime trends and measures to prevent it;
- 2) modeling of criminogenic processes and law enforcement measures;
- 3) criminological prognosis.

Improvement of digital criminological methods in the future will be carried out primarily through the use of «artificial intelligence» technologies.

Key words: кримінологія; злочинність; механізм злочинної поведінки; особа злочинця; методи дослідження; системний підхід; інформаційні методики; кримінологічна інформація; запобігання злочинності.

Постановка проблеми. Злочинність – небезпечне соціальне явище, негативні наслідки якого проявляються в усіх сферах суспільного життя. Задля забезпечення максимальної ефективності, протидія злочинним проявам має ґрунтуватись на наукових засадах кримінологічної науки. Відтак формування теорії кримінології залишається нагальною потребою, а розробка інформаційних методик вивчення злочинності – одним з першочергових завдань фахівців.

Стан опрацювання досліджуваної проблематики. До цього часу тривають дискусії щодо визначення предметної сфери кримінологічної науки та методик її опрацювання.

Предмет науки (предметна область) – це ті сторони, зв'язки, відношення об'єктів, які вивчаються даною наукою [1, с. 12].

На думку Даньшина І.М. кримінологія являє собою комплексну науку про закономірності злочинності та її характерні прояви, фактори,

причини та умови, особистість злочинця, окремі злочинні посягання, а також форми контролю за цими негативними явищами [2, с. 10].

Інші автори [3] визначають сферу кримінологічних досліджень як соціально-правову науку про закономірності та тенденції злочинності, її причини та умови, особу злочинця, механізми вчинення злочинів та систему заходів протидії криміналу.

Закалюк А.П. предметом кримінологічної науки окреслює злочинність, злочини, особу злочинця, детермінацію злочинності та злочинних проявів, запобігання злочинності, методологію кримінології, організаційні та методичні засади кримінологічних досліджень, кримінологічну інформацію, історію кримінології як джерело здобуття кримінологічних знань [4, с. 21].

Дещо в іншому аспекті об'єкт кримінологічного пізнання визначає Головкін Б.М. На думку науковця, таким є сукупність суспільних відносин, пов'язаних зі злочинністю та протидією злочинності. Перший вид суспільних відносин охоплює, власне, злочинність як особливу форму суспільного буття і один із видів діяльності людей. Другий вид – це криміногенні суспільні відносини, що зумовлюють злочинність і несуть загрозу для правопорядку. Третій вид – відносини заходів протидії злочинності [5, с. 61]. Змістом кримінологічної науки науковець вважає дослідження й оцінку злочинності, тенденцій і закономірностей її утворення, функціонування, розвитку, а також використання цих знань при розробці комплексу заходів та практичних рекомендації щодо протидії злочинності [5, с. 61]. Фактично таке твердження за сутністю узгоджується з визначенням наукової діяльності, окресленої у ст. 1 ЗУ «Про наукову і науково-технічну діяльність», [6] але з урахуванням галузевої спрямованості цієї сфери пізнання.

Предметом кримінологічної науки ми стверджуємо такі елементи: 1) інструментарій кримінологічних досліджень; 2) злочинність; 3) детермінацію злочинності; 4) особу злочинця; 5) механізм індивідуальної злочинної поведінки; 6) запобігання злочинності. Свою позицію ми обґрунтуємо змістом Паспорта спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право [7].

Відповідно до предмету фахівці окреслюють функціонали кримінологічних досліджень, приділяючи значну увагу саме цифровим методам.

Так, Карчевський М.В. дослідив методології data science для дослідження протидії злочинності в Україні.[8]

Оболенцев В.Ф. здійснив системний аналіз та цифрове моделювання злочинності в Україні». [9]

Узлов Д.О. з колегами запропонував функціонал кримінального аналізу інформаційно-аналітичної системи RICAS[10].

За умов окресленого плюралізму думок ми визначили завдання статті – обґрунтувати доцільність застосування системного підходу щодо дослідження інформаційних методик вивчення злочинності у кримінологічній науці. Загальна ж мета статті – формування засад кримінологічної теорії заходів запобігання злочинності.

Матеріали та методи. Методологічною основою нашого дослідження ми стверджуємо розуміння Всесвіту як глобальної мегасистеми, де в об'єктивізації матеріальних та енергетичних процесів завжди проявляється інформаційний аспект [11, с. 68]. Тут всі процеси ґрунтуються на інформаційній основі, а організація, функціональність і взаємодія об'єктів-систем визначається інформацією.

Інформація – фундаментальна складова оточуючої реальності. Вона є носієм сенсу усіх наявних процесів, передусім – сенсу закономірностей, відображаючи обов'язковість в організації матеріальних, енергетичних та інформаційних аспектів Всесвіту.

Пізнання як засіб встановлення інформації має два аспекти. У інтелектуальному аспекті пізнання можна розуміти як процес руху людської думки від незнання до знання [12, с. 12]. У діяльнісному (практичному) аспекті пізнання можна розуміти як практичну роботу щодо збільшення знань. Єднає ці складові методологія науки.

Знання – це відображення у людській свідомості об'єктів оточуючої дійсності. Наші знання обмежені а пізнання безмежне. Межі пізнання неосяжні, оскільки неосяжним є Всесвіт. Істинне знання є об'єктивним, воно являє собою систему принципів, закономірностей, законів, основний поняття, наукових фактів, теоретичних положень та висновків [12, с. 13]. Наукове знання може бути абсолютним або відносним. Абсолютне знання визначається як повне, вичерпне відтворення узагальнених уявлень про об'єкт, що забезпечує абсолютний збіг моделі реальності у формі поняття, теорій, концепцій і т.ін. з явищами оточуючої дійсності. Відносне знання характеризується неповним збігом моделі реальності з відображеними явищами [12, с. 13].

Для пізнавальної (наукової) діяльності розуміння Всесвіту як глобальної мегасистеми є принциповим, оскільки дає підстави вбачати в будь-яких його частинах (об'єктах, явищах, процесах) підсистеми різного масштабу та функціональності та досліджувати їх на засадах системного підходу.

Системний підхід – це напрямок дослідження, вивчення світу, в основі якого лежить розгляд об'єктів як системи, орієнтація на розкриття цілісності об'єкта, виявлення різноманітності зв'язків у ньому і приведення їх до єдиної теоретичної картини [1, с. 14-15]. Вочевидь саме системний підхід є адекватним пізнавальним знаряддям системності Всесвіту, і тому важко заперечити

його конструктивний потенціал. Результати наукових пошуків колег підтверджують цю тезу.[13]

Виклад основного матеріалу. «Система» є центральною категорією методології системності. Узагальнюючи існуючі точки зору [14, с. 9–12], Оболенцев В.Ф. вбачає три основних підходи до розуміння цього поняття.

У першому, спрощеному варіанті системою визначається сукупність окремих елементів. Другий, більш складний варіант передбачає розуміння системи як певної сукупності елементів зі зв'язками між ними. Третій варіант розуміння системи охоплює окрім визнання елементного складу ще й мету функціонування.

У своєму дослідженні інформаційних методик вивчення злочинності ми орієнтуємось на визначення поняття «системи» у такій редакції: «... множина елементів, що знаходяться в певних співвідношеннях і зв'язках один з одним, взаємодіють між собою, утворюють певну цілісність, як ціле взаємодіють із навколишнім середовищем.» [1, с. 16]. Саме цей варіант ми вважаємо конструктивним, оскільки він охоплює мету такої діяльності.

Розуміння кримінологічної науки як системного об'єкту, вивчення якого може здійснюватись інформаційними методами, нами обґрунтовується такими обставинами.

Наука взагалі, і кримінологічна наука – зокрема, являє собою єднання наукової діяльності та її інформаційного результату. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про наукову і науково-технічну діяльність» [15] науковою діяльністю визнається інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Наукова робота визначається як дослідження задля наукового результату – нового знання, одержаного в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо. Суб'єктами наукової діяльності визначаються науковці.

Змістом діяльнісного аспекту кримінологічної науки Головкін Б.М. вказував дослідження й оцінку злочинності, тенденцій і закономірностей її утворення, функціонування, розвитку, а також використання цих знань при розробці комплексу заходів та практичних рекомендації щодо протидії злочинності [5, с. 61]. Вказане узгоджується з точкою зору Закалюка А.П. про розуміння практичної кримінології як діяльності щодо забезпечення та здійснення кримінологічними засобами завдань щодо запобігання, а у загальному плані – й протидії злочинності [16, с. 21].

Щодо інформаційного результату кримінологічної науки – йдеться про *кримінологічну інфор-*

мацію. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про інформацію» [17] такою вважаються будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Відповідно до ст. 4 згаданого нормативного акту суб'єктами інформаційних відносин є: фізичні особи; юридичні особи; об'єднання громадян; суб'єкти владних повноважень. На думку Закалюка А.П. кримінологічна інформація – це кримінологічно значуща інформація про явища з предмету кримінології, тобто про злочинність і окремі злочини, особу злочинця, детермінацію злочинності та окремих злочинів, механізм їх вчинення, включаючи потерпілого, а також запобігання злочинності. Тож структура кримінологічної інформації визначається структурою об'єктів цієї науки [16, с. 17]. Науковець особливості кримінологічної інформації пов'язує з тим, що злочинні діяння, які складають значну частину її об'єктів, є предметом кримінально-правової заборони. Через це особи, які вчиняють діяння, не зацікавлені у непоширенні інформації про останні, навіть у її утаємниченні [16, с. 20]. Задля мінімізації цієї проблеми науковець пропонує заходи інформатизації в галузі науки кримінології – створення сучасної інформаційної інфраструктури (інформаційних систем, мереж, ресурсів, технологій) кримінологічних знань.

Відповідно до окресленого нам вбачається обґрунтованим визнання *кримінології науковою діяльністю з опрацювання кримінологічної інформації задля отримання нових знань*. Ця діяльність є частиною системного Світу, тож має системний характер, і до неї може бути застосовано інструментарій системного підходу.

Зокрема, погоджуємось з Головкіним Б.М., що системний підхід до пізнання злочинності передбачає розгляд цього об'єкта як множини одиничних і групових проявів, що інтегруються в структурні елементи, пов'язані між собою. З методологічної точки зору злочинність являє собою систему взаємозв'язків і відношень між її структурними елементами у межах системи суспільних відносин. Науковець внутрішню стійкість системи злочинності пов'язує з цілеутворенням злочинної поведінки (діяльності) – вибором суб'єктами незаконних засобів задоволення власних інтересів. Зовні така стійкість виражається у формі повторності і рецидиву вчинюваних кримінальних правопорушень. Внутрішня взаємодія структурних елементів злочинності на думку автора, відбувається через сукупність злочинних посягань, ідеальне або реальне поєднання різних форм злочинної поведінки, а також шляхом співучасті у вчиненні кримінальних правопорушень членів злочинних груп, організованих злочинних груп і злочинних організацій. Погоджуємось з твердженням Головкіна Б.М. – як відкрита соціальна система, злочинність зовні взаємодіє із подібними явищами

і процесами, постійно змінюється під їх впливом і поширюється у просторі та часі. Крім того, будучи невід'ємною складовою суспільного буття, злочинність має властивість до самовідтворення і розвитку, пов'язаного із розвитком суспільства, зміною умов життя людей [18, с. 171-172].

Вважаємо, що інструментарій системного підходу можна застосовувати й у дослідженні механізму індивідуальної поведінки. І погоджуємось з авторами, які цю реальність розуміють як «... систему корельованих алгоритмічних дій, обумовлених сприятливою об'єктивною реальністю, сукупністю психічних станів та процесів, а також поведінкових актів, достатніх для реалізації суспільно небезпечного наміру» [4, с. 123]. На думку Бандурки О.М., Литвинова О.М. «Злочин є системою, яка підпорядковується певним закономірностям» [19, с.111]. Показовими є напрацювання Оболенцева В.Ф. [20, с. 195-196] щодо злочину як системного явища. Науковець у цій системі основною системною функцією визначає об'єктивну сторону злочину – вплив на об'єкт посягання (суспільні відносини). Керується ця система обставинами, які розуміються як суб'єктивна сторона злочину. Забезпечують виконання системних функцій суб'єкти злочину.

Закалюк А.П. окреслює в якості системи і особу злочинця, стверджуючи: «...структуризація особи злочинця є системною, тому що її об'єкт (особа) є системним утворенням, елементи якого пов'язані між собою системними зв'язками взаємозалежності та взаємодії» [4, с. 257].

Запобігання злочинності як систему ґрунтовно дослідив Оболенцев В.Ф. у роботі «Системний аналіз та моделювання системи запобігання злочинності в Україні».[9]

Висновки.

З урахуванням наведених даних щодо системного характеру кримінологічної науки та її предмету, нам вбачається обґрунтованою можливість використання цифрових методів у кримінології. Перспективними напрямками такої роботи будуть:

- 1) виявлення тенденцій злочинності та заходів її запобігання;
- 2) моделювання криміногенних процесів та правоохоронних заходів;
- 3) кримінологічний прогноз.

Вдосконалення цифрових кримінологічних методів у подальшому здійснюватиметься передусім через використання технологій «штучного інтелекту».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сорока К.О. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посібник. Харків: ХНАМГ, 2004. 291 с.
2. Даньшин И.Н. Введение в кримінологіческую науку. Харків: Право, 1998. 144 с.

3. Кримінологія: підручник / А.М. Бабенко та ін.; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова; 2-ге вид. Харків : Право, 2018. 416 с.
4. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
5. Головкін Б.М. Поняття, предмет, система кримінології та її завдання на сучасному етапі розвитку. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 59–68. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Pbzz_2014_28_7 (дата звернення 25.07.2023 р.).
6. Про наукову та науково-технічну діяльність: закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016 р. № 3. Ст. 25. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення 25.07.2023 р.).
7. Паспорт спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право: Затв. постановою президії ВАК України від 8 жовтня 2008 р. N 45. http://db.ippi.org.ua/?un=401&dnm=D305_02 (дата звернення 25.07.2023 р.).
8. Карчевський М.В. Протидія злочинності в Україні у форматі data science. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2022. Вип. 2(98). С. 202–227. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.98.202-227> (дата звернення 25.07.2023 р.).
9. Оболенцев В.Ф. Системний аналіз та моделювання системи запобігання злочинності в Україні: монографія. Харків: Юрайт, 2021. 192 с. https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19459/1/Obolencev_2021_192.pdf (дата звернення 25.07.2023 р.).
10. Узлов Д.Ю., Власов О.В., Онищенко Ю.М. Інтелектуальна система кримінального аналізу даних RICAS *Актуальні питання забезпечення публічної безпеки, порядку в сучасних умовах: поліція та суспільство - стратегії розвитку і взаємодії: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 18 трав. 2018 р. Маріуполь : ДВНЗ «ПДТУ», 2018. С. 354–356. URI <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4883> (дата звернення 25.07.2023 р.).*
11. Шейко В.М., Кушніренко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності / 6 видання. Київ: Знання, 2006. 310 с.
12. Данільян О.Г., Дзьобань О.П. Методологія наукових досліджень: підручник. Харків: Право, 2019. 368 с.
13. Гречина І. Системний підхід як методологічна основа дослідження потенціалу економічних систем. *Економічний аналіз*. 2010. Випуск 7. С. 15–18. https://econ.at.ua/Vypusk_7/grechyna.pdf (дата звернення 25.07.2023 р.).
14. Оболенцев В.Ф. Базові засади системного аналізу системи держави України. Харків: Право, 2018. 98 с. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17634/1/Obolentsev_2018.pdf (дата звернення 25.07.2023 р.).
15. Про наукову та науково-технічну діяльність: закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016 р., № 3. Ст. 25. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення 25.07.2023 р.).
16. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 3. 424 с.
17. Про інформацію: закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення 25.07.2023 р.).
18. Головкін Б.М. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Проблеми законності* 2020. № 149. С. 168–184.
19. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Механізм злочинної поведінки. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3 (14) С. 110–119. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b7c62e37-b709-4142-88fe-a143b73478d2/content> (дата звернення 25.07.2023 р.).
20. Оболенцев В.Ф. Системний підхід у кримінальному праві: досягнення та перспективи застосування. *Теорія і практика правознавства*. 2022. 2 (20), 189–199. С. 195–196. <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2021.2.240557> (дата звернення 25.07.2023 р.).